

УДК: 378. 1: 37.02 (575.2) (04)
DOI: 10.35254/bsu/2223.65.51

Мамырбаева Н.
К.Карасаев атындагы БМУ

«ТИЛДИК КОМПЕТЕНЦИЯ» ТҮШҮНҮГҮНҮН МААНИСИНИН ЛИНГВИСТИКАДА ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛИН ЧЕТ ТИЛИ КАТАРЫ ОКУТУУДАГЫ ӨНҮГҮШҮ

Кыскача мазмуну

Макалада кыргыз тилин чет тил катары окутууда жогорку окуу жайларында заманбап билим берүү системасынын инсанга багытталган билим берүү контекстинде өнүктүрүү жана өнүгүүсү жөнүндө сөз болот. Жогорку окуу жайынын бүтүрүүчүсүнүн инсандыгына, анын ичинде ийгиликтүү социалдашуу позициясынан жаңы талаптарды коюп жаткандыгын айтууга болот. Ошондой эле ушул нерсеге байланыштуу максаттарды, милдеттерди, мазмунду, методдорду мезгилдин талаптарына ылайык кайра карап чыгуу өзгөчө орунду ээлеп келет. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуу ыкмалары, окутуу курсу катары максат коюучу түшүнүктөрүнүн, структурасын жана мазмунун тактоо, ошондой эле, лингвистикалык компетенттүүлүк, окутуунун максаттарын, өзгөчөлүгүн эске алуу менен ыкмаларды, принциптерди, интерактивдүү жана инновациялык ыкмаларды аныктоо, аларды сыпаттоосу маанилүү болуп саналат.

Түйүндүү сөздөр: Компетенттүүлүк, ишмердүүлүк, тил компетенциясы, тилдик компетенттүүлүк, коммуникативдик компетенция, лингвистикалык компетенттүүлүк, кыргыз тил илими.

Мамырбаева Н.
БГУ им. К.Карасаева

РАЗВИТИЕ ПОНЯТИИ «ЯЗЫКОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ» В ЛИНГВИСТИКЕ И ПРЕПОДАВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Аннотация

В статье говорится о развитии и развитии современной системы образования в контексте личностно-ориентированного образования при преподавании кыргызского языка как иностранного в высших учебных заведениях. Можно сказать, что к личности выпускника вуза предъявляются новые требования, в том числе и с позиции успешной социализации. Также важно пересмотреть цели, задачи, содержание и методы в соответствии с требованиями времени. При обучении кыргызскому языку как иностранному важно уточнить понятия, структуру и содержание методов обучения, целеполагание как учебного курса, а также языковую компетенцию, определить методы, принципы, интерактивные и инновационные методы с учетом цели и особенности обучения, а также их описание.

Ключевые слова: Компетенция, деятельность, языковая компетенция, языковая компетентность, коммуникативная компетенция, лингвистическая компетентность, кыргызское языкознание.

Mamyrbayeva N.B.,
BSU named after K. Karasaev

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF «LANGUAGE COMPETENCE»

IN LINGUISTICS AND TEACHING THE STATE LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE

Absract

The article talks about the development and development of the modern education system in the context of student-centered education in teaching the Kyrgyz language as a foreign language in higher educational institutions. It can be said that new requirements are imposed on the personality of a university graduate, including from the standpoint of successful socialization. It is also important to revise the goals, objectives, content and methods in accordance with the requirements of the time. When teaching the Kyrgyz language as a foreign language, it is important to clarify the concepts, structure and content of teaching methods, goal setting as a training course, as well as language competence, to determine methods, principles, interactive and innovative methods, taking into account the purpose and characteristics of training, as well as their description.

Keywords: Competence, activity, language competence, language competence, communicative competence, linguistic competence, Kyrgyz linguistics.

Лингвистикалык компетенциянын мазмуну жана түзүмү

Азыркы биздин жогорку окуу жайларында заманбап билим берүү системасында, инсанга багытталган билим берүү контекстинде өнүктүрүү, өнүгүүсү университеттин бүтүрүүчүсүнүн инсандыгына, анын ичинде ийгиликтүү социалдашуу позициясына жаңы талаптарды коюп келет. Ушул нерсеге байланыштуу максаттарды, милдеттерди, мазмунду, методдорду мезгилдин талаптарына ылайык кайра карап чыгуу өзгөчө орунду ээлейт. Кыргыз тилин чет тили катары окутууда окутуу ыкмалары, окутуу курсу катары максат коюучу түшүнүктөрүнүн, структурасын жана мазмунун тактоо болсо, ал эми, лингвистикалык компетенттүүлүктү, окутуунун максаттарын, өзгөчөлүгүн эске алуу менен ыкмаларды, принциптерди, интерактивдүү жана инновациялык ыкмаларды аныктоо жана аларды сыпаттоосу маанилүү болуп саналат.

Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун ар кандай этаптарында тил жөнүндө билимди (лингвистикалык компетенттүүлүктү) калыптандыруу маселеси билим беруу тармагында орчунду орунду ээлеп келет. Бирок, бул маселени чечүү жагы ар түрдүү жолдор аркылуу кароого болот. Бул предметке билим берүү системасында кандай орун берилгенине, эмнеге байланыштуу экендигин жана анын милдеттерин чечүүнү эске алуунун зарылдыгы келип чыгат. Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тилин чет тили катары окутуунун методологиясында, анын ичинен кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда эки ача мааниде чечмеленип, бул түшүнүк тилдик компетенттүүлүктүн синоними катары колдонулат. Бирок лингвистикалык компетенциялардын ортосундагы айырмачылыгы белгилүү бир деңгээлде шарттуу мүнөзгө ээ, ал эми кыргыз тилин чет тили катары окутуунун азыркы учурдун талабына ылайык лингвистикалык компетенттүүлүк түшүнүктөрү тилдик билимдин, көндүмдөрдүн жана анын жыйындысын билдирет. Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун кеп ишмердүүлүгүн үйрөтүп жатканда кыргыз тилин окутуунун тил нормаларына ылайык жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Кыргыз тилин чет тили катары окутууда шмердүүлүктүн ар түрдүү тармактары, ошондой эле жогорку окуу жайынын студенттерине тил жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшүп үйрөтүлөт.

Тил компетенциясына фонематикалык, орфографиялык, лексикалык, грамматикалык каражаттарды өздөштүрүүсү кирет жана америкалык лингвист - Аврам Наом Хомский боюнча, грамматикалык билим - тил системасынын билими менен дайыма байланышта болгон идеалдуу көрүнүш, - деп белгилейт. [1, 50-б.].

Тилдик компетенттүүлүктүн негизин эки компонент түзөт. Алар берилген эрежелерге негизделген билими жана кепти түшүнүү, кеп ишмердүүлүгүнүн жөндөмү боло алат.

Кептин практикасы үчүн бир гана тил компетенттүүлүгүн өнүктүрүү жетишсиз: тилди билүү лингвистикалык жана коммуникативдик компетенцияны, б.а. тил системасы жана анын түзүлүшү жөнүндөгү билимди (маалыматтарды) камтыйт; деңгээлдер боюнча тил жөнүндө маалымат системасына ээ болуу: фонетика, лексика, сөз курамы, сөз жасоо, морфология, синтаксис жана текст стилинин негиздери; тил системасын практикада колдоно билүүсү болуп саналат. Бул дагы келечектин кесип ээси үчүн өтө зарыл нерсе болуп саналат. Грамматиканы билбей туруп тил үйрөнүү бул сабатсыздыкка алып келүү коркунучтуу туудурушу мүмкүн.

Тил системасын үйрөнүү эң негизги максат эмес деген түшүнүк бул аша чапкандык болуп эсептелет. Тилдик компетенцияны калыптандыруу процессинде чет өлкөлүк студенттердин инсан катары калыптандыруу, алардын үйрөнүлүп жаткан тилдин системасы жөнүндөгү билимдерин колдоно билүүсүн өнүктүрүүсү эң негизги ой катары айтылып келет. Тактап айта турган болсок, лингвистикалык компетенциянын чегинде болгон жөндөмдөрдү, билим берүүдө жана тил көндүмдөрүн калыптандырууда пайдаланууга болот .

Лингвистикалык компетенттүүлүк боюнча ар кайсы учурда бир нече изилдөөчүлөр ар кандай аныктамаларды беришкен. Бул тармакта илимде 80-жылдардын аягында - 90-жылдардын башында А.Л.Бердичевский айтуусу боюнча, лингвистикалык, аймак таануучулук жана маданий-коммуникациялык компетенцияларынын калыптандыруусу өнүккөн. Коммуникативдик компетенцияны өздөштүрүүнүн эң негизги компоненттери бири болуп, лингвистикалык жана чөлкөм таануучулук компетенциялар саналат. И.А.Зимняяны [3, 11-б.] ээрчип А.Л.Бердичевский лингвистикалык компетенцияны «тил системасын жана анын чет тилдик коммуникацияда иштөө эрежелерин билүү, б.а. лингвистикалык компетенттүүлүк белгилүү бир коммуникативдик лингвистикалык каражаттардын потенциалы катары камтыйт. Тилдик каражаттарды жана алардын функцияларын билүү, кеп ишмердүүлүгүнүн фондук механизмдерине ээ болуу» , деп түшүндүрмө берет. [1, 17-б.].

Сүйлөө иш-аракетинин жүрүшүндө тилди өздөштүрүү үчүн тилди билүү, тил ишмердүүлүгүн, үйрөнүп жаткан тилдин системасын өздөштүрүү болсо, лингвистикалык компетенттүүлүк коммуникативдик иш-аракети үчүн зарыл болгон мүмкүнчүлүгү пайда

болот. Анткени коммуниканттар тил системасына ээлик кылганда гана, сүйлөө ишмердүүлүгү пайда болот.

Окумуштуу Е.В.Тихомирова өзүнүн диссертациялык изилдөөсүндө “лингвистикалык компетенттүүлүк - бул үйрөнүп жаткан тилдеги лингвистикалык формаларды (фонология, морфология, лексика, синтаксис) кеп ишмердүүлүгүндө туура колдонууну,- деп белгилеп, лингвистикалык компетенттүүлүккө төмөнкүдөй аныктаманы сунуштайт: үйрөнүп жаткан тилдин нормаларын сактоонун негизинде, өз оюн туура жеткирүү жана башкаларды түшүнүү”. [8, 10-б].

Окумуштуу-лингвист Р.К.Миняра-Белоручев - “лингвистикалык компетенцияны «тил системасын жана кеп ишмердүүлүгүнүн процессинде лингвистикалык каражаттар менен иштөө эрежелерин билүү”,- деген аныктоону сунуштайт [4, 64-б.].

Ошондуктан лингвистикалык компетенттүүлүк - грамматикалык жактан туура формаларды жана синтаксистик конструкцияларды түзө билүүсү, ошондой эле кептеги семантикалык сегменттерди түшүнүүсү, аны уюштуруу катары кыргыз тилинде колдонулуп жаткан нормаларына ылайык жана аларды эне тилинде сүйлөгөндөр колдонгон мааниде колдонуу деп түшүндүрүлөт.

Лингвистикалык компетенттүүлүк чет өлкөлүк студенттин кеп тажрыйбасын түшүнүүнүн натыйжасы келип чыгат. Ал кыргыз тил илиминин негиздерин билүүлөрдү камтып, тилдик түшүнүктөрдүн комплексин өздөштүрүүнү бекемдейт. Лингвистикалык компетенттүүлүк кыргыз тили чет тили катары окутууда кандайча иштейт, кайдай өзгөчөлүктөргө ээ жана кантип өзгөрөт деген түшүнүктөрдү калыптандырууну, тилдин коомдогу жана адамдын жашоосундагы ролу жөнүндө маалыматтарды өздөштүрүүсүн камсыздайт. Чет өлкөлүк студенттерге, анын ичинен кытайлык студенттерге кыргыз тилин чет тили катары окутуп үйрөтүүдө жөн гана окута бербестен дисциплинаны урматтоого, сүйүүгө жана кызыгууну, мотивацияны пайда кыла турган шык жөндөмдөрүн пайда кылган деңгээлине жетишүү жөндүүлүктү өркүндөтөт.

Демек, лингвистикалык компетенттүүлүк бул кыргыз тил илиминин элементтерин камтуу менен лингвистикалык компетенттүүлүк билим берүүчү тилдик көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандырууну да жөнгө салат. Аларга, биринчиден, аныктоо көндүмдөрү кирет: тыбыштарды, тамгаларды, сөздүн бөлүктөрүн, морфемаларды, сөз мүчөлөрүн жана башкаларды таануу, бир кубулушту экинчисинен айырмалоону жөнгө салат. Көндүмдөрдүн экинчи тобу – классификациялык көндүмдөр, булар тилдик кубулуштарды топторго бөлүү жөндөмдөрү тууралуу айтууга болот. Үчүнчү, топ аналитикалык көндүмдөр: фонетикалык, морфемалык, сөз жасоо, морфологиялык жана синтаксистик талдоолор болуп эсептелет.

Лингвистикалык компетенттүүлүк студенттин инсандык когнитивдик маданиятын, логикалык ой жүгүртүүсүн, эс тутумун, элестетүүсүн өнүктүрүүнү, анализ жүргүзүү, өзүн-өзү баалоо көндүмдөрүн өздөштүрүү, ошондой эле студенттердин кеп ишмердигин

түшүнүүсү процесси катары лингвистикалык рефлексияны калыптандырууну камсыз кылат. Лингвистикалык компетенттүүлүк – коммуникативдик компетенциянын негизги компонентин түзөт.

Тилди өздөштүрүү тил жөнүндөгү билимди жана лингвистикалык материалды өздөштүрүү гана шарты эмес. Сөздөрдүн айтылышынын нормаларын жакшы билүүгө жана белгилөөгө өбөлгө түзө алат. Аларды колдонуу эрежелери, грамматикалык формалар жана конструкциялар, бир эле ойду ар кандай туюндуруу ыкмаларын (синонимдерин) колдоно билүүсү, ошондой эле, лингвистикалык жактан компетенттүү болууга шарт түзөт. Башкача айтканда, тилди билүү үчүн белгилүү бир сөздөрдү, грамматикалык түзүлүштөрдүн, байланыштын же пикир алышуунун конкреттүү шарттарында колдонуу жөндөмдөрү жана көндүмдөрү маанилүүлүгүн айтуу керек.

Чет элдик студенттер Кыргызстандагы университеттерге келип билим алып жатышкандыктан, кыргыз тили боюнча белгилүү билимге калыптанышы, билгичтиктерди жана шыктарды, келечектеги адистерге атаандаштыкка жөндөмдүү болууга мүмкүндүк түзүлүшү зарыл нерсе болуп жатат.

Белгилүү бир тилдин системасын билүү даражасын мүнөздөөгө аракет кылган бир нече түшүнүктөр бар. Бул түшүнүктөр төмөнкүлөрдү камтыйт: коммуникативдик компетенция, тилдик компетенция.

Бирок, бул билимди жана көндүмдөрдү реалдуулукка адекваттуу пайдалана албоо, сүйлөө кырдаалы, же окумуштуулар айткандай, коммуникативдик кырдаал биринчи кезекте **мүмкүнчүлүк бере турган күчтүү курал катары** түзүү жана жеткиликтүү берүү, компетенттүүлүккө негиздеп окутуу маанилүү болуп эсептелет.

Кыргыз тили чет тили катары окутууда кеп ишмердүүлүгүнө, коммуникативдик, кептик, практикалык максатка багытталгандыгы менен айырмаланат. Коммуникативдик компетенттүүлүк багытта окутуунун негизги максаты - бул коомдогу тез өзгөрүүлөргө, социалдык турмуштагы жаңыланууларга ылайыкташуу, бүгүнкү глобалдаштыруунун шарттарында тилди окутуп, үйрөтүүдө дүйнөлүк билим берүү деңгээлинен артта калбоо, азыркы муундун коомдук - социалдык муктаждыктарын өз убагында толугу менен камсыздандыруу, студенттин активдүү кеп ишмердүүлүгүн камсыз кылуу болуп саналат. Чет өлкөлүк студенттердин коомдук турмуштун түрдүү кырдаалына, тармактарына ылайык мамиле кылып, аларга активдүү катышуусу үчүн зарыл болгон тилдик өбөлгөлөрдү, мүмкүнчүлүктөрдү практикалык жактан өздөштүрүүсүнө жетишүү зарылдыгы келип чыгат.

Компетенттүүлүккө негизделген мамиле боюнча биринчи орунга студенттер билим алган маалыматтын саны эмес, турмуштагы иш-аракеттерде керектелүүчү маселелерди чече билүүсү жана ишмердик ыкмаларын өздөштүрө билгичтиктери коюлат. Компетенттүүлүктө маселени өз алдынча коюп, аны чече билүү үчүн зарыл болгон билимдерди издеп таба билген

жана аларды изилдөө аркылуу гана жетишүүгө болот. Мындай билгичтиктерди өнүктүрүү ыкмасы - бул студенттердин кызыгуу багытын аныктоосу, өз алдынча иш аракет жасоого даярдоону жана көп кырдуу билгичтиктерди калыптандырууну көздөгөн, атайын уюштурулган ишмердигин айтуу болот.

Билим берүүнүн бардык чөйрөлөрүндө өзгөчө кыргыз тилин чет тили катары окутуудагы иш-аракеттеринин бири студенттин негизги билгичтиктеринин негизи катары коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталып келет.

Адабияттар

1. Бердичевский А. Л. Оптимизация системы обучения иностранному языку в педагогическом вузе. М.: Высшая школа, 1989. 103 с.
2. Бим И. Л. Немецкий язык. Базовый курс. Концепция, программа. М.: Новая школа, 1995. 59 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 40 с. 264
4. Миньяр-Белоручев Р. К. Вопросы теории контроля в обучении иностранным языкам // ИЯШ. 1984. № 6. С. 64–67.
5. Общевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка: монография. М.: Московский государственный лингвистический университет, 2003. 256 с.
6. Поршнева Е. Р. О профессиональной компетенции и компетентности // Дидактика перевода. Хрестоматия и учебные задания: учеб. пособие / сост. В. Н. Базылев, В. Г. Красильникова; под ред. В. Н. Базылева. 2-е изд., стер. М., 2012. С. 72–75.
7. Сурыгин А. И. Основы теории обучения на неродном языке. СПб.: Златоуст, 2000. 224 с.
8. Тихомирова Е. В. Контроль владения диалогической формой устного официального общения (франц. яз., неяз. вуз.): дис. канд. пед. наук. М.: [б. и.], 1995. 178 с
9. Т. А. Пыркова (УрФУ) Научный руководитель: М. Л. Кусова, доктор филологических наук, профессор (УрГПУ) Содержание и структура лингвистической компетенции